

“MAŠINCA ZA KORUZO SJAT”

Sejalnika za koruzo – “mašinci za koruzo sjat” sta ena izmed letošnjih novih pridobitev Slovenskega etnografskega muzeja. Muzej ju je pridobil kot donaciji Martina Novoseliča in Ivana Kvartuha iz Koritnega, p. Jesenice na Dolenjskem v oktobru, teden dni pred rokom oddaje prispevkov za Etnologa. Članek zato ne osvetljuje v celoti geografske in časovne razširjenosti sejalnikov za koruzo niti verjetno različnih tipov teh strojev¹. Pri pisanju sem se namreč opirala na informacije, ki sem jih dobila v vasi Koritno, in na hitro dosegljive vire v muzeju – terenske zapise in ostalo dokumentarno gradivo t.im. Orlovih ekip, na izdaje Etnoloških topografij slovenskega etničnega ozemlja ter na drugo osnovno literaturo s področja gospodarstva in poljedelstva. Kljub vsemu upam, da bo prispevek v pomoč bodočim raziskovalcem poljedelstva in poljedelskih strojev.

Setev koruze je do vsesplošne uveljavitve traktorskih priključkov za sejanje v različnih delih Slovenije potekala na različne načine. Najstarejši in najbolj razširjen način je bila setev “pod brazdo”, ko so koruzno seme posejali po njivi in jo še le nato preorali in pobranali. Pri takem načinu je šlo mnogo semena v nič, ker je bila koruza lahko posejana pregosto ali pregloboko. Drugi način je bilo sejanje v brazdo narejeno s plugom na že zorano in pobranano njivo; tako so sejali v težko, ilovnato zemljo. Setev “pod brazdo” je bila v mnogih krajih uveljavljena še v času raziskovanja Orlovih ekip. Tak način setve je narekovala kakovost zemlje, ko zaradi plitkosti niso mogli koruze osipati z osipalnikom (Gradež)², ali pa velikost površin, posejanih s koruzo, zaradi česar bi bila saditev prezamudna in pretežka (Mala vas, Tinjan)³.

Saditev koruze je setev marsikje popolnoma nadomestila ali pa so koruzo sadili le na določeni vrsti zemlje kot vmesno kulturo, npr. med trtami, kot samostojno kulturo pa so jo še vedno sejali (Tinjan)⁴. Pri saditvi koruze so običajno s črtalom pripravili po zorani in zbrnani njivi redi, v katere so za “čvelj” (Koritno)⁵ ali za “en komovec”

¹ Menda so obstajali tudi sejalniki, pri katerih se je odpirala “loputka”, ki je spuščala zrnje v zemljo. Ustna informacija Fanči Šarf, 12.10.1999.

² Terenski zapis. Teren 21, Škocjan, 1964. Arhiv SEM.

³ Terenski zapis. Teren 1, Šentjurij - Škocjan, 1948 in teren 3, Dekani, 1949. Arhiv SEM.

⁴ Terenski zapis. Teren 3, Dekani, 1949. Arhiv SEM.

⁵ Terenski zapis, 1999. Arhiv SEM.



Martin Novoselič z "mašinc" iz Koritnega (foto Alenka Simikič, oktober 1999, fototeka SEM).

(Vrhpolje)⁶ široko z motiko oz. sadilnim klinom napravili jamice, v katere so dali gnoj ter 5 do 6 koruznih semen (Škrljevac)⁷. Jamice so ali zakrili z ного (Gorenja vas)⁸ ali pa, kar je bilo bolj običajno, zagrebli z grabljami. Izpričano pa je tudi sajenje z okopalnikom, s pomočjo katerega so naredili plitve jamice, kamor so nato nametali zrnje (Velike Lipljene)⁹.

Sejalniki za koruzo so v literaturi omenjeni že leta 1875, v Umnem kmetovalcu, ki ga je izdala družba sv. Mohora v Celovcu, kot "stroji, ki seme v kupčkih sejejo"¹⁰. Omenjen in upodobljen je tudi v knjižici Viljema Rohrmana "Poljedelstvo, slovenskim gospodarjem v pouk", ki je izšla v Celovcu leta 1898¹¹; gre za stroj, ki je bil prirejen za setev v dveh vrstah, vendar sta njegova oblika in princip delovanja enaka kot pri strojih, ki jih še danes najdemo na terenu in so bili izdelani in v uporabi še do pred nekaj leti.

Kje vse je bil stroj razširjen in od kdaj, bi v tem trenutku zaradi pomanjkanja podatkov težko govorili. V izdajah Etnoloških topografij slovenskega etničnega ozemlja je v poglavju "Uvajanje novosti v kmečko gospodarstvo" navadno nerazvidno, za kakšne vrste sejalnikov gre, oz. ni jasno, ali so ti sejalniki samostojni stroji, ki jih je vlekla žival, ali pa so to že priključki za traktor. Nedvoumna uporaba sejalnikov za koruzo je omenjena

⁶ Terenski zapis. Teren 9, Šentjernej, 1952. Arhiv SEM.

⁷ Terenski zapis. Teren 4, Marežice, 1950. Arhiv SEM.

⁸ Terenski zapis. Teren 6, Mokronog, 1951. Arhiv SEM.

⁹ Terenski zapis. Teren 21, Škocjan, 1964. Arhiv SEM.

¹⁰ Franc Povše, Umni kmetovalec, I. snopič, Celovec 1875, str. 84.

¹¹ Viljem Rohrman, Poljedelstvo. Slovenskim gospodarjem v pouk, II. snopič, Celovec 1898, str. 182.



Cirniška "mašince" (foto Alenka Simikič, julij 1999, fototeka SEM).

le v topografijah občin Gornja Radgona, Lendava in Sevnica¹². V terenskih zapisih Orlovih ekip je uporaba "mašince za koruzo sjat" zabeležena v zvezkih 5. ekipe (Šentvid pri Stični), 6. ekipe (Mokronog) in 9. ekipe (Šentjernej). Obstaja tudi fotografija sejalnika iz 13. ekipe (Kostanjevica). Verjetno lahko pritrdimo Inji Smerdel, da je širjenje strojev pogojevala tako geografska lega posameznih slovenskih predelov ter soseščina razvitejših dežel kot tudi kakovost zemlje¹³. V Krogu pri Murski Soboti naj bi namreč sejelnik uporabljali že leta 1880¹⁴, sejelnik, ki ga hrani muzej, pa je prav tako iz Prekmurja, iz Veržeja, in ima letnico 1881. Tudi podatek, da je "mašince", ki jo je v Krški vasi pri Brežicah naredil kovač, stala 13 goldinarjev¹⁵, govori v prid tej tezi. Sejalniki za koruzo so se po dosedaj znanih podatkih močneje razširili v tridesetih letih oz. v času pred drugo svetovno vojno, kar bi lahko bila posledica agrarne reforme¹⁶.

Že omenjeni sejelnik za koruzo, ki ga hrani Slovenski etnografski muzej, ima inventarno številko EM 8325. Pridobljen je bil leta 1957. Muzej ga je kupil od Jakoba Fasa. Naredil ga je prodajalec stric Jože Horvat skupaj z bratom, ki je tak stroj videl na

¹² Fanči Šarf, Gornja Radgona, 1982, str. 68.

Fanči Šarf, Lendava, 1988, str. 119.

Moja Terčelj, Sevnica, 1989, str. 116.

¹³ Inja Smerdel, Prelomna in druga bistvena gospodarska dogajanja v zgodovini agrarnih panog v 19. stol. na Slovenskem, SE XXXIII.-XXXIV., 1988 - 1990, str. 55.

¹⁴ Terenski zapis, 1960. Arhiv SEM.

¹⁵ Terenski zapis. Teren 9, Šentjernej, 1952. Arhiv SEM.

¹⁶ Terenski zapisi, komentarji ob fotografijah v fototeki SEM. Arhiv SEM.

grofovskem posestvu v Beltincih¹⁷. Zaradi primerjave z "mašincem za koruzo sjet", ki jo je muzeju podaril Martin Novoselič, Koritno 13, povzemamo inventarni zapis, ki ga je naredila Fanči Šarf leta 1958.

"Sejalnik za koruzo z letnico 1881. Narejen je iz dveh koles, osi, zaboja za koruzo in dveh ročic. Ročici, ki na sredi stojita na dveh nogah, se spredaj stikata, zadaj pa sta 54 cm narazen. Dolgi sta 1,77 m. Spredaj sta okovani, nanju je pritrjen železen kavelj, "hakelj", ki rabi za vprego. Ročici slonita na osi. Skoznje in skozi os je pretaknjen pločevinast lijak, po katerem gre koruza. Pred lijakom je spodaj pritrjen nekakšen majhen lemež, "motika", ki dela v zemlji red. Os je na sredini spremenjena v valj s štirimi luknjami, skozi katere pada koruza. Valj se vrti vzporedno s kolesi. Nad lijakom je "kišta" ali "grod", narejen iz štirih desk, zgoraj širši, spodaj ožji. Sejalnik je bil zeleno pobarvan, na grodu zadaj je s črno barvo napisana letnica 1881. Premer koles 61 cm, širina med kolesi 70 cm, dolžina sejalnika 177 cm."

174

Novoseličeva "mašinka za koruzo sjet" je bila narejena šele leta 1959, torej v času, ko je muzej že hranil sejalnik iz Veržeja. "Mašinka" ima na sprednjem delu "rudice", ki je dolga 79 cm, železen kavelj, za njem pa luknjo, skozi katero so pritrjili prvo kolo "kolca", katerega so po potrebi uporabljali tudi za "lanero" (črtalo). Višina kolesa se je lahko prilagajala potrebni globini sejanja. Na "rudici" sta tudi 32 cm dolg "nož", ki je rezal zemljo, in "rvač", na katerega je pritrjen "rorček". Dolžina "rvača" je 34 cm, "rorčka" 20 cm. Zadnja kolesa, "kolca", so povezana z "valčkom", ki nadomešča os, v katerem je pet luknjic. Razdalja med kolesom je 60 cm, premer koles 57 cm, dolžina "valčka" 17 cm, razdalja med luknjicami 3 cm, premer luknjic 1 cm. Na koncu "rudice" je 56 cm visoka "kišta" z odprtino 26 x 26 cm in 81 cm dolgi "ročki". Leseni deli – "rudica", zadnja "kolca" in "valček" so iz hruškovega lesa, "kišta" iz pocinkane pločevine, ostali deli so kovani, železni.

Sejalnika se torej ne razlikujeta bistveno med seboj. Veržejskemu manjka le sprednje kolo, dodani sta dve nogi, ročici pa nadomeščata "rudico", kar kaže le na malo preprostejšo izdelavo. Razlika je tudi v številu luknjic v valju, posledica česar je drugačen razmik med vsajenimi zrni. Princip delovanja je enak.

Sejalnik je vlekla živina po zorani, zbranani zemlji. V "kišto" so nasuli koruzno zrnje, ki je z vsakim vrtljajem kolesa padalo eno po eno v luknjico in nato skozi "rorček" v zemljo. Preprost izračun pokaže, da je glede na obseg kolesa in število luknjic "mašince" iz Koritnega na vsakih 36 cm padlo v zemljo eno koruzno zrno. Ker je bila razdalja med kolesi 60 cm, so tako posejali koruzo v razmaku 36 cm v vrstah, ki so bile 60 cm narazen. Na ta način posejano koruzo je bilo lahko okopavati in osipavati.

Če se povrnemo k "zgodbama" naših dveh "mašinc za koruzo sjet", naj povemo, da je bila Novoseličeva prva "mašinka" v vasi. Zemlja na Koritnem je težka, ilovnata in so zato pred tem sejali koruzo "pod brazdo", kasneje pa so jo sadili z motikami na način, ki sem ga v uvodu že opisala. S prihodom "ta mlade" iz sosednje vasi Cirknik pa je prišla v vas tudi "mašinka". Na Cirkniku so "mašince" začeli uporabljati že v tridesetih letih, ko so Cirkničani po agrarni reformi dobili nekaj zemlje v dolini, v okolici Čateža, ki

¹⁷ 7. inventarna knjiga predmetov.

je bila boljša in lažja za obdelovanje. Že omenjeni podatek, da je kovač v Krški vasi pri Brežicah naredil "mašino" za 13 goldinarjev, pa nam da misliti, da je bil v tem delu Slovenije sejalnik za koruzo že zgodaj v uporabi ter pred drugo svetovno vojno, po informacijah, ki sem jih dobila na terenu, razširjen skoraj v vseh vaseh k.o. Velika Dolina. Da ni bila vzrok pozne uporabe v Koritnem samo kakovost zemlje, bi nam dala misliti tudi izjava Novoseličevega soseda, starejšega kmeta, ki je ob prvi uporabi "mašince" dejal: "Petraški, vi pa letos ne boste kruha jeli." Razširjenosti strojev je poleg geografske lege in kakovosti zemlje vsekakor botrovala tudi naprednost kmetov.

Ko je Novoseličev tast videl, kako se trudijo s saditvijo koruze s pomočjo motike, pri čemer je najbolj trpel hrbet, je svojo "mašino" pripeljal iz Cirknika na posodo – enkrat, dvakrat – nato pa so se Novoseličevi odločili, da dajo narediti svojo. Lesene dele je naredil kolar Andrej Požgaj iz Laz, kovane kovač Franc Lazanski iz Nove vasi, pločevinasto škatlo pa Franc Bogovčič iz Laz. "Mašino" so kasneje tudi posojali. Z njo pa niso sejali samo koruze, temveč tudi repo in peso. Pri tem sejanju so seme pomalem spuščali v "kišto" ali pa so ga zmešali s fino, drobno zemljo. "Mašino" so uporabljali do leta 1979, ko so kupili priključek za traktor.

"Mašince", ki jo je podaril Ivan Kvartuh, Koritno 12, je ena od "vzornic" "mašinc" na Koritnem. Tudi tu je začetek zgodbe podoben kot pri Novoseličevih. Ivan Kvartuh se je leta 1962 poročil s Karolino Gajič iz Cirknika in "mašince" je romala iz Cirknika na Koritno in nazaj tri leta, dokler niso leta 1965 dali delati svoje. Cirkniška "mašince" je bila narejena pred drugo svetovno vojno, saj se Karolina Kvartuh spomni, kako presenečen je bil oče ob vrnitvi iz izgnanstva, ko je videl, da je ob sicer izropani domačiji "mašince" še vedno doma. V uporabi je bila še do pred petimi leti, in sicer za sejanje repe, kolerabe in pese, koruzo pa so z njo prenehali sejati pred desetimi leti.

Za muzej sta oba sejalnika dragocena pridobitev, saj ob vsesplošni mehanizaciji hitro izginjajo predmeti, ki so še do nedavnega bili v uporabi in so lajšali delo svojim lastnikom. Oba sejalnika in tisti, ki ga muzej že hrani, pomenijo, temelj nove, sedaj sicer maloštevilne zbirke, a želimo in upamo, da jo bomo lahko dopolnili s sejalniki iz drugih delov Slovenije. S prenehanjem uporabe se namreč vse pogosteje dogaja, da predmeti pristanejo v peči ali na smetišču; prič naše, še ne tako davne preteklosti, je tako žal vse manj.

Alenka Simikič